

SÖMÜRGEÇİLİK BAĞLAMINDA İNGİLİZLER'İN ÇİN'İ İNŞA ETME SÜRECİ: I. AFYON SAVAŞI

Geliş Tarihi (Received Date) 06.12.2016
Kabul Tarihi (Accepted Date) 29.12.2016

Yasir YILMAZ¹

Özet

Sömürgeciliğin çeşitli merhalelerini ortaya koyan Avrupa 18. yüzyılda Uzak Doğu'da sömürge imparatorluğu kurmak adına; çeşitli yollar arama gayreti içerisinde girmişti. Bu aşamada Batı, sömürgeleştirme yöntemi olarak farklı yollar denese de bunların en önemlisi kaçakçılık yoluyla Çin'e afyon satımıydı. Güçlü bir imparatorluğun ithalat-ihracat dengesini bozacak olan bu durum imparatorluğun çöküşünü hızlandıran bir neden olacaktır. Bu çalışmada 19. yüzyıl çerçevesinde batının Çin üzerindeki etkisini ve bu etki dâhilinde Çin'in nasıl bir süreç yaşadığını ele alacağım.

Anahtar Kelimeler: Afyon, Birinci Afyon Savaşı, Sömürgeleşme, Çin

PROCESS OF DESIGNING CHINA IN THE CONTEXT OF COLONIALISM BY BRITISH: FIRST OPIUM WAR

Abstract

Europe which set forth the several various stages of colonialism endeavoured in order to establish a colonial empire in Far East in the 18th century. The West tried different ways to colonize China at this stage but the most important of these was the sale of opium through smuggling. This situation which would disrupt the import-export balance of a powerful empire would be a reason to accelerate the collapse of the empire. In this study I will examine the influence of the West on China within the scope of 19th century and how China was experiencing this process.

Key Words: Opium, First Opium War, Colonization, China

GİRİŞ

1. Batılılar'ın Asya'daki Ticari Girişimleri

XV. ve XVI. yüzyıllarda yapılan Coğrafi Keşiflerden sonra Amerika kıtasında değerli maden yataklarına ulaşan Avrupalı kâşifler, rotasını farklı kıtalara yönlendirerek dünya siyasetinde etkin bir rol oynama gayreti içerisinde girdi. Birbirleriyle rekabet halinde olan Portekiz, Hollanda ve İngiliz krallıkları bu mücadelede farklı ticaret yolları bulup (Ümit Burnu'nun keşfi) yeni zenginliklere ulaşarak devlet hazinelerini büyütme istediler. Kurdukları şirketlerle Asya'da nüfuz elde etmek isteyen Batılılar bu bağlamda rotalarını Uzak Doğu'ya çevirdiler. İzlemiş oldukları yayılmacı siyasetle İngilizler, 1600 yılında Hindistan'da Doğu Hindistan Şirketi'ni kurdular.

Doğu Hindistan Şirketi'ni bölgeye gelmeden önce Hindistan, 16.yüzyılın sonlarına kadar Portekizlilerin elindeydi. Bölgeye sonradan intikal eden Hollandalılar ve İngilizler, Portekizlilerin elinde bulunan birçok ticari merkeze saldırıda bulundu. Portekizlilerin kendi kumpanyalarını (şirket) kurmadan önce oluşturdukları ticari oluşum (Casa da India)² kendi içerisinde likidite sorunu yaşadıkten sonra Hindistan'daki Portekiz etkisi ortadan kalkmaya başladı. Sonrasında Portekizliler ortak şirket bağlamında İngiliz-Hollanda çizgisinde ilerlemek istese de bu pazarda istenilen başarıyı elde edemedi. 17. yüzyılın ilk on yıllık süresi zarfında Basra Körfezi'nden Japonya'ya kadar olan Asya bölgesinde; Portekiz ticareti düşüşe geçince doğal olarak Portekiz hükümetinin gümrük gelirlerinde azalma meydana geldi. Bu nedenle Portekiz hükümeti, İngiliz ve Hollandalılara karşı mücadelede büyük sıkıntı yaşadı.³

Bölgedeki boşluktan istifade eden İngilizler, Hindistan'ın Surat (Gucerat) adasındaki limanların hâkimi Mukarreb Han'a, William Hawkins komutasında, İngiliz Kralı James'in mektubunu gönderdi. Cihangir Şah'dan görüşme talebi isteyen İngilizler; bu görüşme sırasında bölgede İngiliz mallarının istif edilebileceği depo talebinde bulundu. Yapılan görüşmeden olumlu yanıt alan İngilizler, bölgede hâkim güç olan Portekizlilerin canını sıkımsı.⁴ Bu ticari rota İngilizleri Asya ve Avrupa ticaretinde birleştirici

¹ Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yasirylmz@outlook.com)

² Casa da India; Portekiz Kralı himayesinde bulunan anonim şirket görüşümünde 16. yüzyıl öncesi Portekiz ile Hindistan arasındaki ticareti kontrol eden kumpanyadır. Bkz; De Silva, Chandra Richard, The Portugese East India Company, 1628-1633, Luso-Brazilian Review, Vol.11, No.2 (Winter,1974), s. 152

³ Disney, A., R., The First Portugese India Company, The Economic History Review, New Series, Vol.30, No.2 (May,1977), s. 243

⁴ Bayur, Yusuf Hikmet, Hindistan Tarihi, II. Cilt, TTK, Ankara, 1947, s. 181

ticari figür haline getirdi. Doğu Hindistan Şirket'i XVII. yüzyılda birçok ürünü ticari üsler aracılığıyla Asya'ya taşıyarak Portekizlilerin ticaretine engel oldu.

2. İngiltere ile Çin Arasındaki Ticari Faaliyetler

Doğu Hindistan Şirket'i, Çin kıyılarına geldiğinde Hint toplumuna kıyasla başka bir toplum yapısıyla karşılaşmıştı. Mançu Sarayı hem daha iyi merkezileşmiş hem de ticari anlamda daha karmaşık bir durum içerisindeydi. Hint adaları için önemli bir yer kaplayan dış ticaret, Mançu Hanedanı için pek fazla önem arz etmiyordu. Dış ticaretten elde edilen gümrük gelirleri, Mançu Hanedanı için sadece ek gelirden ibaretti. Lakin dış ticaret mensupları Pekin hükümetinin geniş kırsal alanından topladığı büyük meblağlarla baş edemeyince bu kez imparatorluk deniz aşırı ticareti askıya alarak limanları dış güçlere kapalı hale getirdi.⁵ Bu durum Çin'i kapalı ekonomiye yönlendirerek dış dünya ile irtibatını kopardı.

1684'den sonra tekrar limanların (Makao, Kanton, Amoy) açılmasıyla Mançu Hanedanı Batılılarla ticarete devam etti. Yapılan bu ticaret bir önceki ticarete göre daha sınırlı hale getirilmişti. Mançu Hanedanı tarafından detaylı bir inceleme ile ticareti düzenleyici bir sistem inşa edilerek, kumpanya üzerinde baskı oluşturuldu. 1689'da Whampoa'ya ulaşan İngilizler bu kısıtlamalara rağmen; Çin kıyılarında etkisini göstermeye başladı. 1690'dan 1748'e kadar yaklaşık üç-dört gemi, her yıl Çin'den ürün (çay, ipek, tekstil, porselen) taşımaya devam etti. 1748 yılındaki ticaret hacmi zamanla dokuz-on gemiye kadar ulaştı. Bölgede yapılan ticaret sonucunda, İngilizler ile Çin hükümetinin arasında ticareti düzenleyen loncalar meydana geldi. Bu loncaların başında “ Cohong Tüccarları ”⁶ geliyordu.⁷

Cohong (Gong Hang) tüccarları Avrupalılar'a satılan ürünlerin fiyatlarını belirleyerek bölgede Çin hükümetinin temsilcisi konumunda görev yaptı. İngilizler ile Çinliler arasındaki çay ticareti zamanla büyük talep görmeye başlayınca Çin'deki çay üreticileri büyüyen bu küresel talepten dolayı çok mutlu oldu artık çay ticaret için önemli bir gelirdi.⁸ 1785 yılında Doğu Hindistan Kumpanyası Çin'den 15 milyon poundluk çay ithal etti. İlerleyen yıllarda Çin'den ithal edilen toplam ürün 30 milyon pounda ulaşmıştı. Çay haricinde ithal edilen diğer ürünler ise; porselen, lake kap, ipek vb. ürünlerdi. Ancak “ özel tonaj ” uygulamasından dolayı ekseriyetle ticaret, çay üzerinde yoğunlaşmıştı. Birkaç yıl sonra tekelciler (William Jardine, D. Scott, Reid Beale) yalnızca Çin'den çay ihraç etmeye başladı.⁹

Bu ticaretin karşısında Batılılar, Çin'e pamuk ihraç ederek dengeyi sağlamaktaydı. 1786-1829 yılları arasında pamuğun ticaret hacmi her geçen gün daha da arttı. İngilizler 1790 yılında Manchester'dan ihraç ettikleri 100 pamuklu ürün için 2.000 Çin gümüşü gelir elde etti.¹⁰ Temelde karşılıklı yapılan ticaret Mançu Sarayı açısından pek onaylanmasa da bölgedeki Çinli tüccarlar bu alışverişten büyük oranda kar elde etmişti. Gümüşün Çin'e akışı bu nedenle İngiliz ekonomisine büyük zarar verdi.

Yasal ticaretin yanı sıra Batılılar ile Çinli tüccarlar arasında kaçak yollarla ticareti yapılan başka bir ticari ürün daha bulunmaktaydı. Bu ticari ürün bir anlamda İngilizlerin dış ticaretteki açıklarını kapatacak olan üründü. Kapalı kapı politikası* sürdüren Mançu yönetimi, bu ürünün illegal yollarla ticaretinin yapılmasıyla ekonomisi büyük oranda darbe alacaktı. Çay ticaretinin karşısında Batılılar'ın

⁵ Erikson, Emily, *Between Monopoly and Free Trade*, Princeton University Press, USA, 2014, s. 139

⁶ Cohong Tüccarları; Çinli tüccarlar kuruluş olarak 1720'li yıllara dayanan, İngiltere ile Çin arasındaki ticari faaliyetleri düzenleyen örgütlenmiş bir yapıdır. Doğrudan yabancı şirketlerle irtibata geçerek Kanton bölgesinde kendilerine ait ticari bir alan oluşturmuş ve bu doğrultuda Çin hükümetinin yapacağı görevi üstlenmiştir. Pekin hükümeti Whampoa'ya demirleyen her ticari gemiden vergi almakta olup finansal anlamda bu şekilde kendisine bir gelir kapısı oluşturmuştur. Bkz; Drake, Nicholas, *The Co-hong and the Company: The Emergence of Quasi-Governmental Institutions in Eighteenth Century Canton*, National Conference On Undergraduate Research, April 3-5, 2014, s. 1132-1133

⁷ Morse, Hosea Ballou, *The International Relations of the Chinese Empire; The Period of Conflict (1834-1860)*, Paragon Book Gallery, USA, Oct., 1910, s. 64

⁸ Rothblatt, Elias Magic Kahn, *The Gentleman's Speculation: Merchants, Opium and Birth of Capitalism in Asia*, Wesleyan University, April, 2002, s. 5-7

* Çay tüccarları için uygulanan özel tonaj uygulaması gemi içinde fazla yer kaplamadığından ve taşınması diğer ürünlere göre daha kolay olduğu için diğer ürünlere göre daha çok tonaj hakkı elde etmişti. Doğal olarak çay ticarette ön plan çıkan ticari bir meta haline gelmişti.

⁹ Greenberg, Michael, *British Trade and The Opening of China 1800-1842*, Monthly Review Press, New York and London, 1951, s. 3

* 1821'de 4.509 İngiliz pamuklu bezi, 416 kadife ve kadife pantolon Kanton limanında açık artırma ile maliyet fiyatı üzerinden %40 oranında artırılarak satıldı. Bu ticaret 1827 yılında kadar devam etti.

¹⁰ Foreign Languages Press, *The Opium War*, By The Compilation Group for The History of Modern China, First Edition, 1976, s. 4

* Kapalı kapı politikası Mançu sülalesinin başa gelmesinden beri uygulanan bir tür politika. İngilizlerin Kanton bölgesinde “ Cohong ” adı verilen tüccarlar aracılığıyla ticaret yapması bu politikanın en büyük göstergesidir. Mançu yönetimi hiçbir şekilde Batılı güçleri kendilerine eşit görmemektedir. Sınırlı ticaret hacmi ile ülkeye giren mal sevkiyatını kontrol altına alarak ülke içerisinde üretimi ön plana çıkarmaktadır. Aksi halde Mançu Sarayı, Batılı tüccarların ihraç ettiği malların ülke içi ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceğini açık bir şekilde bilmektedir.

elini güçlendiren bu ürün, afyondur. Hükümdar Kangxi (1662 – 1723) döneminden beri kendini dış dünyadan izole eden Mançu yönetimi afyon ticareti ile birlikte ekonomik anlamda altı oyulan devlet konumuna düşecektir.

3. Afyon Ticareti

Afyon kelimesinin aslı Grekçe’de “ opion ” olup anlamı “ sütlü bitki ” demektir.^{11*} Çin tarihinde önemli bir yeri olan bu bitki Tang döneminden beri ilaç yapımında görülmekteydi. 1620’lerde Tayvan adası civarında bulunanlar afyonu tütünle karıştırarak zevk amaçlı kullanmaya başladıktan sonra afyon Güney Doğu Asya’da bağımlılık keyif verici bir madde olarak yayılmaya başladı. Afyon ithalatı 1729 yılında Mançu Sarayı tarafından yasaklanmasına rağmen Portekizliler Goa ve Damao gibi Hint adalarından afyon getirerek ticaret yapmaya devam ettiler.¹² Bu sebeple Batılı güçlerin Çin’de afyon ticareti yapmasının ekonomik sonucu olarak, Çin Hükümeti’nin uyguladığı Kanton sistemi zarar görmeye başladı.

Doğu Hindistan Kumpanyası 1773 yılında Bengal’de afyon tekeline sahip olmuştu. 1830 yılına gelindiğinde buna Bombayı da (Mumbai) ekleyecekti. 1770 yılından itibaren Kanton ticaretinde etkin olan İngilizler yavaş yavaş afyonu Çin’e ihraç etmeye başladı. Sonrasında Mançu Hanedanı 1799 yılında yayınladığı fermanla ticareti baskı altına aldı. Bu baskı İngilizleri başka yollar aramaya sevk etti.¹³ Her ne kadar Çin hükümeti afyon ticaretini sınırlandırmak istese de limanda görevli olan yöneticiler (işbirlikçi tüccarlar) bu durumun uygulanmasını önlüyordu. Çünkü bu yöneticiler bölgede yolsuzluk ve rüşvete karışmıştı.¹⁴ Batılı güçler bu konuda olabildiğince Çin hükümeti ile doğrudan irtibat kurma çabası içerisine girdi.

Bu bağlamda İngilizler 1793 yılında büyükelçi Lord Macartney’i Çin’e göndererek daha önceden kurmak istediği irtibatı resmi boyuta taşıdı. Resmî kabul Pekin’in kuzeyindeki Mançular’ın yazlık merkezi Jehol’da (Rehe) gerçekleşti. İngilizlerin yapmış olduğu bu diplomatik girişim, ticari açıdan önem arz etmekteydi. Macartney bu görüşmede Mançu Hanedanı’ndan şu taleplerde bulundu;

*Çin İmparatorluğu ile dostane ilişkiler kurulacak.

*Pekin’de İngiliz Büyükelçisi daimi kalacak ve burada ticari bir tesis kurulacak.

*Çin kıyılarında Kanton limanı dışında üç liman (Ningpo, Chusan, Tianjin) daha İngiliz ticaretine açılacak.

*Kanton’dan alınan sayısız harç ve haraçların kaldırılması, azaltılması ya da dondurulması kararı alınacak.

*Biri Kanton’dan belli bir uzaklıkta, diğeri ise Yangzi’nin ağzındaki Chusan’da olmak üzere iki küçük ada depo haline getirilecek.¹⁵

Bu maddeler karşısında Mançu Hanedanı İngilizlerden üstünlük göstergesi olarak, geleneklerinde mevcut olan “ kotow ”¹⁶ selamlamasını ifa etmesini istedi. Bu bir anlamda İngilizlerin Çin karşısında boyun eğmesi manasına geliyordu. Çin için önemli bir ritüel olan bu selamlama İngilizler tarafından sineye çekilecek bir davranış değildi. Bu nedenle İngilizler bu hamleyi yapmakta tereddüt etti. Seyahat sonuçlandığında İngilizler Çinliler’den istediklerini alamamıştı.

¹¹ Baktır, Mustafa, ” Afyon ”, İslam Ansiklopedisi, Cilt; I, İstanbul,1988, s. 442

* Afyon içerisinde morfin, kodein, noskabin gibi maddeler barındırmaktadır. Menşei Türkiye olan bu çiçekli bitki afyon haşhaşından üretilmektedir. Roma imparatorluğu döneminde ilk kez Akdeniz bölgesinde kullanılmaya başlanmıştır. Bkz; A.Miron Jeffrey, Chris Feige, The Opium Wars, Opium Legalization and Opium Consumption in China, Applied Economics Letters, May, 2005, s. 2

¹² Twitchett Denis, Fairbank K.John, The Cambridge History of China, Volume 10, Late Ch’ing 1800-1911, Part I, Cambridge University Press, Cambridge, s. 171

¹³ A.Miron Jeffrey, Chris Feige, a.g.e., s. 3

¹⁴ Foreign Languages Press, a.g.e., s.11

¹⁵ Keay, John, Çin Tarihi, Çev; Neşe Kars Tayanç - Dinç Tayanç, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 436

* Kotow; Doğu Asya kültüründe en yüksek saygı mertebesidir. Modern anlamda “secde” manasına da gelmektedir. Çin imparatorluğu döneminde vasal (bağımlı) devletler bağlılığını imparatora secde edip hediye getirerek göstermekteydi. Bkz; Rockhill, William Woodville, Diplomatic Missions to the Court of China: The Kotow Question I, The American Review, Vol. 2, No. 3 (Apr. 1987), s. 427

¹⁶ Kotow meselesine ilişkin gerekli kaynakçaları inceleyen Earl Pritchard bu konuya ilişkin gerekli belgeleri makalesinde yayınlamıştır. Bkz. Pritchard, Earl H., The Kotow in the Macartney to China in 1793, The Far Eastern Quarterly, Vol. 2, No. 2 (Feb., 1943), s. 163-203

Zaten iki ulusun temel farklılıkları göz önüne alındığında İngilizlerin Çinli yöneticilerden talep ettikleri maddelerin kabul edilebilir nitelikte olmadığı görülmektedir. Mançu Hanedanı Qianlong'un en sık alıntılanan mektubunda İngiliz Kral'ı III. George'a cevaben şunları belirtmekteydi;

“ Siz yüce kral nice denizlerin çizdiği sınırların ötesinde yaşarsınız buna rağmen medeniyetimizin nimetlerinin tevazuyla paylaşma isteğiniz doğrultusunda değerli mektubunuzu taşıyan saygıdeğer bir heyet gönderdiniz. Elçiniz denizleri aştı ve doğum günümde divanıma saygılarınızı ilettiler. Bağlılığınızı göstermek adına siz de ülkenizde üretilen hediyeler göndermişsiniz... Koca dünyaya hükmederken ortada yalnızca bir amacım var o da mükemmel bir yönetim sağlamak ve devlet işlerini yerine getirmek: Yabancı ve pahalı nesnelere beni ilgilendirmiyor, şayet saygı nişanesi olarak gönderdiklerinizin kabulü için emir vermişsem Sayın Kral bu yalnızca sizi onları bu kadar uzaktan göndermeye iten ruhun karşılığıdır. Ülkemizin muhteşem faziletleri Gök'ün altında bulunan her ülkeye doğru nüfuz etmiş ve büyük milletlerin Kralları kıymetli hediyelerini kara ve deniz yoluyla takdim etmiştir. Büyükelçiniz kendi gözleriyle gördüğü üzere her şeye sahibiz. Ben tuhaf ve incelikli şeylere değer vermem ve ülkenizde üretilen şeylere ihtiyacım yoktur.”¹⁷

İstenilen başarıyı elde edemeyen İngilizler bunun üzerine ikinci sefer hazırlıklarına başladılar. Geçen bu sürede bir taraftan da Çinliler 1799 yılında yayımlanmış oldukları fermanla ülkedeki afyon trafiğini kısıtlayıcı önlemler almıştı. Ferman; her türlü afyon ithalini ve afyonun içilmesini yasaklayıcı maddeler içermekteydi. Ancak ticari anlamda afyon, Kanton'daki yabancı milletler ile kabul edilen malların serbest değişimi durumundan muaf tutulmuştu. Bu da demek oluyordu ki; afyon ticareti İngilizlerin Çin'e ödeyecekleri peşin para için birinci ihracat ürünü olacaktı. Kanton'da genişleyen afyon pazarı böylelikle illegal ticaretin önünü açtı.¹⁸

Lord Macartney'in başarısızlığından sonra İngilizler ikinci seferi gerçekleştirdi. Lord Amherst komutasındaki temsilciler 1816 yılında Çin'e ulaştı. Bu seyahatte görev almasını sağlayan kişi George Staunton'un bizzat kendisiydi. Lord Macartney'in seyahatinde de hizmet eden Statunton, Lord Amherst'a güvenerek bu gezide ona hizmet etti. Kotow selamlaması konusunda tereddüt halinde olduğunu dile getiren yardımcısı, bu durumun İngilizleri Çinliler'in gözünde değersiz yapacağı konusunu da dile getirdi.

Beklenildiği üzere Çinliler ile yapılan toplantıda yöneticiler, Lord Amherst'dan kotow selamlamasını yapmasını istediler. Küçük bir topluluk karşısında Amherst boş imparatorluk tahtının, önünde dizlerinin üzerine çökerek dokuz kere başıyla tahtı selamladı. Buna rağmen saray tarafından bu tam saygı göstergesi olarak kabul edilmedi. Hatta Çinliler bunu gizli bir düzenbazlık olarak gördüler. Ardından Amherst, kralın sarayına giderek bir de orada “ kotow “ selamlamasını yapmak istese de bunu Çinli yetkililer kabul etmedi ve İngiliz yetkililer bu durum sonrasında kapı dışarı edildi.¹⁹

İki ülke arasında süren bu problemlerin nedeni, iki devletin farklı amaçlarının ve ideallerinin olmasıydı. Kendi kontrol alanını genişletmek isteyen İngilizler iki girişimde de başarısız olunca çözümünü afyon ticaretini artırmakta buldu. Mançu Hanedanı'nın kendi ulusları dışında bütün milletleri “ barbar ”olarak görmesi, tam anlamıyla Çin hükümetinin diğer ülkelerle olan ticaretinin engelleyici unsurunu oluşturmaktaydı. Buna rağmen yabancı güçler, özellikle İngilizler bu yasakları sürekli çiğneyerek Çin'e afyon satmaya devam etti.

İki devlet arasında yapılan ticaretin getirisi bölgedeki özel şirketlere büyük karlar getirince, güvenin getirmiş olduğu ekonomik durum Kanton ticaretinde İngilizlerin elini güçlendirdi. İngiliz ticaretindeki iki önemli ürün olan Hindistan ham pamuğu ve afyon, şirketlerin kasasına büyük fon desteği sağlamıştı ve bu durum Kanton'da tekelciliğin önünü açtı. Hindistan pamuğu, Nanking'deki pamuk ihtiyacına göre sınırlandırılınca 1819 yılında Hindistan pamuk üretimi önemli bir düşüş yaşadı. Bunun yerine 1823 yılında afyon ithalatı artış gösterdi. Artık pamuk, Hong tüccarlarına satılan ticari bir metaydı. Bu şekilde afyonun Çin topraklarına girişi sağlandı.²⁰

Zamanla artan afyon ithalatı Çin'de büyük çöküntüye sebep olmuştu. Kıyı bölgelerinde artan talep Çin'i uyuşturmaya muktedir hale gelmişti. 1796, 1800, 1813 ve 1815 yıllarında yayımlanan

¹⁷ Dillon, Michael, a.g.e., s. 50

¹⁸ Morse, Hosea Ballou, a.g.e., s. 55

¹⁹ Dennis, The Treaty of Nanking, Milestones in Modern World History, Chelsea House, New York, s. 13-15

²⁰ Greenberg, Michael, a.g.e., s. 105

fermanlar, uygulamada pek fazla sonuç vermemişti. Çünkü Hindistan'dan getirilen afyon önce Makao'ya indirilmekte sonra ülkenin çeşitli yerlerine buradan dağıtılmaktaydı. 1839-1840 yılları arasında ticaret hacmi kontrol alınamayacak seviyeye ulaşmıştı. Çin'in yıllık afyon ithalatı 40 bin sandığı bulmuştu.²¹

Yabancılar Kanton ticaretinden memnun olsa da Çinli yöneticiler bu durumdan hoşnut değildi. Yüklü miktarda ülkeden gümüş çıkışı, Çin ekonomisinde gümüş kıtlığına yol açacaktı. Bunun üzerine Pekin Hükümet'i bu duruma karşı çıkarak 1838 yılında protesto niteliğinde bir açıklamada bulundu; “ Bu halk (İngiliz) kendi ülkesinde yaşayacak bir şey bulamadığından başka ülkeleri köleleştirmenin arayışı içindedir ve yapmak istediği de o ülkenin insanlarını takatten düşürüp ahlaklarını bozmaktır.”²² Bu ifade hükümetin afyon ticaretine göstermiş olduğu tepkilerden sadece bir tanesidir. Israrla tepki gösterilmesine rağmen İngilizler, Kanton ticaretinden bir türlü vazgeçmeyecekti.

Bunun üzerine Guangzhou'daki imparatorluk temsilcisi Lin Zexu ön ayak olarak Kraliçe Viktorya'ya, İngilizlerin gönüllü olarak afyon ticaretinden vazgeçmesini öneren bir mektup gönderdi. Bu mektup Avrupa'ya giden her gemiye verilerek kraliçenin eline geçmesi sağlandı. Bu harekete sinirlenen Kraliçe savaş hazırlıklarına başladı. Lin Zexu, Çin'e saldırmak için bir filonun toplandığı haberlerini duyunca bu durumu hafife alarak “ bizi yıldırma için yapılan gözdağı verme girişimi ” olarak nitelendirdi.²³

4. Afyon Savaşı

Afyon kaçakçılığın devam etmesinden sonra Lin Zexu, İngiliz hükümetinin mallarına el koydu ve afyon sandıklarının imha etti. Binlerce afyon sandığının imha edilmesi, İngiliz hükümetini fazlasıyla zarara uğratmıştı. Bunun üzerine İngilizler Çin'den altı milyon dolar tazminat istedi. Bu bahsedilen tazminat ileride Çin'in ödemek zorunda kalacağı 21 milyon dolar savaş tazminatının bir parçası olacaktı. Böylelikle aradaki bu husumet iki devlet arasında büyük bir savaşın fitilini ateşledi. Tarihe “ Afyon Savaşı ” olarak geçen bu savaş Çin'in İngiliz boyunduruğuna girişinin ana unsurunu oluşturacaktı.

Temel sorun göz önüne alındığında; Çin'in diğer ulusları barbar olarak görmesi, toplumsal hareketliliği yeterince onaylamaması Çin'i askeri, ekonomik vb. birçok alanda geride bıraktı. Çin'in geleneksel anlayışına göre, tüccarlar maddi kazanç peşinde olan hiçbir şey üretmeyen, sömürgeci asalaklardı.²⁴ Toplumsal sınıf konusunda burjuvazinin yetersizliği Çin politikasında ekonomik problemlerin tetikçisi oldu. İki devlet arasındaki anlaşmazlıklardan sonra savaşın kaçınılmaz olması hem maddi yönden hem de askeri yönden Çin hükümetini büyük bir girdaba sürükledi.

1840 yılına gelindiğinde Çin hükümeti tarafından İngiliz Krallığı adına savaş ilan edildi. “ Kızıl Ceketliler ” olarak lanse edilen İngiliz askerleri hemen Yangtze ve İnci Nehri (Guangdong) ağzındaki adaları işgal ederek bu nehirleri abluka altına aldı. Arkasından kuzeye doğru yönelerek başkenti tehdit etmeye başladı. Sıkıntılı bir sürece giren iki devlet bu durum üzerine geçici bir antlaşma imzaladı.²⁵ Antlaşmaya göre; 1- Yasadışı tutuklanan ticari yöneticiler ve İngiliz halkı için kefareti, 2-Teslim edilen afyonun iadesi ve uygun tazminat, 3- İngiliz yöneticilerinin geleceği için teminat, 4- Birkaç adanın devredilmesi, 5- Kanton ticaretinin feshi koşulları maddeler halinde Çin'den talep edildi. Tümamiral komutasında atanan George Elliot bu maddeleri Çin'e sunduktan sonra hükümete gözdağı vermek için Dışişleri Bakanı Palmerston'ın emriyle bütün önemli limanları kuşatma altına aldı.²⁶

Sonrasında her iki tarafın hükümeti bu antlaşmayı reddetti. Pekin hükümeti aşırı taviz verildiğini, Westminster hükümeti ise yeterli taviz alınmadığını düşüncesindeydi.²⁷ Çarpışmalar 1841 yılında yeniden başladığında İngilizler Céciyan sahillerindeki Ningpo kentini işgal etti. Sefer gücü 10.000 asker ve 14 buharlı gemiye ulaşan İngilizler, İnci Nehri ağzındaki Chusan adasında, Çinli direnişçiler ile mücadele etti. Burada kahramanca mücadele halinde olan Çin ordusu direniş gösterse de ordularının geri kalmışlığı İngiliz orduları karşısında kendini göstermişti. Başarısızlığının nedenine

²¹ Kirilen, Gürhan, Çin'de Afyon Savaşları, Gece Kitaplığı, Nisan, 2015, s. 59

²² Tanilli, Server, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası V, Alkım Yayınevi, 7. Baskı, Kasım, 2007, s. 416

²³ Huang Ray, Çin Tarihi Makro Tarihi Yaklaşımı, Çev; Atilla Sönmez, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005, s. 257

²⁴ Sander, Oral, Siyasi Tarih İlkçağlar'dan 1918'e, İmge Kitabevi, 6.Baskı, Ankara, 1998, s. 242

²⁵ Huang, Ray, a.g.e., s.258

²⁶ Hsu, Immanuel C.Y., The Rise of Modern China, Fourth Edition, Oxford University Press,1990, USA, s.184-185

²⁷ Huang, Ray, a.g.e., s. 258

gelecek olursak bunun birçok sebebi vardı; kurmay heyetinin hiçbir askeri deneyimi olmayan edebiyatçılardan kurulu olması, savaş ödenekleri için toplanan büyük paraların nereye gittiğinin bilinmemesi, ateşli silahların deneyimsiz ustalar tarafından cephe gerisinde imal edilmesi gibi durumlar Çin ordularını, İngiliz orduları karşısında güçsüz bıraktı.²⁸

5. Nanking Antlaşması

Savaş sırasında İngiliz gemilerini ateşe verecek olan “ ateş tekneleri ” daha İngiliz filosuna yaklaşmadan ateş aldı ve kül oldu. İngilizlerin Ningpo’ya yapılan gece baskını girişimi Çin hükümetinin örgütlü direniş gücünü tüketti. Bu şekilde Céciyan ele geçirildi. Saldırıdan bir ay sonra Nanking Antlaşması imzalandı.²⁹ Çin’in Avrupa pazarlarına çay, ipek ve porselen gibi ürünleri sattığı ancak karşılığında pek az mal satın aldığı ekonomik yapısı “ Afyon Savaşı ” ile bir anlamda yıkılmıştı. Çin’de bu süreçte misyonerlik faaliyetlerini mümkün kılan kritik dönemeçlerde olmuştu.³⁰ Birçok misyonerin devlet içerisindeki faaliyetleri, savaşı tetikleyen süreçte Batılılar’ın işine yaramıştı.

Çin tarihinde Yakınçağ tarihin başlangıcı olarak addedilen 29 Ağustos 1842 tarihli “ Nanking Antlaşması ” Hükümdar Dao Guang (1820-1850) tarafından imzalanarak Mançu Hanedanı büyük bir zararın eşğine getirilmişti. İmzalanan Nanking Antlaşması’nın maddeleri şunlardır;

*Hong Kong adası Büyük Britanya’ya bırakılacak.

*İngiliz ve Çinli yöneticilerinin diplomatik ilişkilerinde eşitlik ilkesi aranacak.

*Çinli görevliler tarafından ithalat-ihracat tarifesi hazırlanacak; böylece Çinliler tarafından keyfi olarak koyulan şartlar kaldırılacak.

*Vergi ve gümrük komisyoncusu gonghang (cohong) memuriyet makamı lağvedilecek.

*Lin Zexu’nun imha ettiği afyon sandıkları için İngiliz tüccarlara tazminat ödenecek.

Bu antlaşma Çin’e afyonun girişini resmen yasaklattı. Ancak yine de Çin’e kaçakçılık yoluyla fazla miktarda afyon geliyordu. 1843 yılında yapılan ek bir antlaşma ile gümrük tarifeleri ve ticaret yönetmeliği yeniden düzenlendi. Bu yönetmeliğe göre İngiltere’ye ek ayrıcalıklar tanınmıştı. Bu nedenle diğer Batılı ülkelerde bu süreci takip etmeye başladı.³¹ Birçok kapitülasyonun önünü açan bu antlaşmanın en zararlı maddesi ise “ mazhar-ı müsaade ” maddesiydi, yani eğer Çin başka bir devlete başka bir imtiyaz verirse bu imtiyaz doğrudan İngiltere’yi de kapsayacaktı.³² Antlaşmada taraf olan devletlerin başka antlaşmalarda başka devletlere tanıdıkları ayrıcalıklardan, taraf olan devlette yararlanacaktı. Karşılıklılık esasına dayanması gereken bu madde antlaşma gereğince İngiltere’nin işine yaramıştı. Bu durum Çin limanlarını İngiltere’nin eline bıraktı. Dışarı çıkan gümüş para akışı Çin’i yoksullaştırmaya başladı. Gerek vergi bakımından gerek yaptırım bakımından Çin’in yabancılar üzerindeki etkisi ortadan kalktı.

Geleneksel birçok özelliği barındıran Mançu Hanedanı çağın gereklerine uymayarak toplumsal çöküntüye maruz kalmıştı. Genel manada Çin ve eski yüksek tabaka fakirleşti. Orta tabaka olarak adlandırılan tüccarlar sınıfı Avrupalılar ile işbirliği içerisinde girerek zenginleşmeye başladı. Zamanla zenginleşen bu aileler, çocuklarını yabancı ülkelere göndererek okumalarına olanak sağlandı. Bu kişiler ülkeye döndüklerinde ilk sanayi kuruluşlarını kurdular. Çin’in güney bölgesi bu şekilde Batılı fikirlerle gelişmeye başladı. Kuzey bölgesi ise olduğu gibi kalmıştı. Böylelikle ilk ihtilalci topluluklar bu hava içerisinde güneyde ortaya çıktı.³³

SONUÇ

Çin imparatorluğu; birçok ritüeli, düşünceyi, sistemi barındıran tarihsel kökenine en üst düzeyde bağlı olan geleneksel bir yapıdır. Avrupa’nın Coğrafi Keşiflerden sonra dünyayı tanıma merakı, ekonomik refaha ulaşma arzusu bu geleneksel yapıyı, dünya ekonomisi ile bütünleştirerek farklı bir hale

²⁸ Huang, Ray, a.g.e., s. 258-259

²⁹ Huang, Ray, a.g.e., s. 259

³⁰ Danacıoğlu, Esra Tamur, Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19.Yüzyılda Çin Ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Protestan Misyonerlik Faaliyetleri, ÇTTAD, V/12, Bahar, 2006, s. 3/20

³¹ Kırilen, Gürhan, a.g.e., s. 67-68

³² Wolfram, Eberhard, Çin Tarihi, TTK, Ankara, 1947, s. 317

³³ Wolfram, Eberhard, Çin Tarihi, TTK, Ankara, 1947, s. 318

dönüştürmüştü. Dünyanın batısını ve doğusunu Avrupa'nın ihtiyaç bölgeleri haline getirmesi dünyadaki sömürgecilik zihniyetini farklı bir boyuta taşıdı. Kendi ülkelerinin çıkarlarının amansızca koruma duygusu birçok Avrupalı gücü farklı kıtalara yönlendirerek dünyadaki altın, gümüş rezervlerini Avrupa'ya taşımaya yönlendirdi.

Kimi Batılı güç bunu Amerika kıtasını keşfederek sağladı kimisi ise Uzak Doğu yollarını keşfederek. Batının bu etkiler doğrultusunda dünyada merkantilist tavır sergilemesi diğer ülkeleri ham madde üreticisi haline getirdi. Hindistan bölgesinin İngilizler tarafından işgaliyle başlayan Uzak Doğu sömürgeciliği bölgedeki çay, baharat vb. birçok ürünün Avrupa'ya taşınmasına neden oldu. Böylelikle Batılılar bu ticareti ele geçirdi. Bölgede şirketleşme yoluna giden Batı dünyası sistemli bir şekilde bu toprakları sömürmeye başladı. Hindistan'ın ekonomisini çökerttikten sonra kendi içerisinde üretici olan durumunu, tüketen toplum haline getirdi. Amaç; bölgeden alınan ham maddenin Avrupa topraklarında işlenerek tekrardan bu ülkeye satılma durumuydu.

18. yüzyılda İngilizlerin Çin ile iyi ilişkiler kurmasıyla beraber başlayan çay ticareti iki ülke içinde önemli gelişmelere neden olmuştu. İngilizlerin Çin'den aldıkları çayın karşılığında nakit olarak Çin'e yapılan gümüş ithali bölgede bulunan İngiliz şirketleri gümüş kıtlığına sevk etti. Bu nedenle ticari açığını kapatmak için İngiliz şirketleri bölgede afyon ticaretine başladı. Afyon ürününün kaçakçılık yoluyla ülkeye ihraç edilmesi İngilizleri vergi durumundan kurtarmıştı fakat Çin için bu durum tam bir felaketti. Vergi duvarlarının yıkılması kısa zamanda vergi yükünü halkın üzerine yığdı ve beraberinde bu durum toplumda infiale neden olmuştu.

Çin'e yakın adalarda başlayan ticari dolaşım zamanla Kanton limanına taşındı. Belli bir alanda etkili olan şirketler daha fazla büyümek adına başka şirketlerle (Cohong) işbirliği içerisine girerek bölgede ticari alan elde etti. Ticari ilişkilerin yanında Avrupa bölgede misyonerlik faaliyetlerine başlayarak toplumda batı düşüncesini yaymaya başladı. Bu durum bir zamandan sonra Çin'de büyük ayaklanmaların (Beyaz Lotus) fitilini ateşleyecekti. Yaşanan olaylardan bir türlü ders çıkarmayan Pekin hükümeti hala dünyanın merkezinde olduğu görüşünü sürdürmekteydi. İstenilene ulaşma adına her türlü kargaşayı çıkararak Batılı güçler Çin'in bu durumuna sert karşılık vererek Çin'e savaş açtı. Bu savaş Çin orduları açısından bir dönüm noktasıydı. Çünkü yapılan bu savaş, Çin ordularının zayıf yönünü teşhir etmiş olacaktı.

Ticari spekülörlerin ön plana çıktığı bu dönem Çin'i adeta sömürülen ülke durumuna düşürmüştü. Yapılan savaşta mağlup olan Çin; İngilizlere büyük imtiyazlar vermek durumunda kalmıştı. İmtiyazlar doğrultusunda bu ayrıcalıklardan diğer Avrupalı devletlerde yararlandı. Bu şekilde Çin Avrupa'ya bağımlı bir imparatorluk durumuna düştü. Gelenekçi yapısından ödün vermeye başlayan Gök Krallık bir taraftan zarar görürken diğer taraftan da Avrupalı tacirlerin yatırımlarıyla dış pazarlara açılma imkânı buldu. Kapalı ekonominin zincirlerini kıran bu antlaşma, verilen bu imtiyazlarla Pekin Hükümeti zor bir sürece yönlendirecekti.

KAYNAKÇA

- Dillon, Michael (2016). Modernleşen Çin'in Tarihi, Çev; Eylem Ümit Atılğan-Aydın Atılğan, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul
- De Silva, Chandra Richard (Winter,1974). The Portugese East India Company, 1628-1633, Luso-Brazilian Review, Vol.11, No. 2
- Disney, A. .R.(May, 1977). The First Portugese India Company, The Economic History Review, New Series, Vol.30, No. 2
- Bayur, Yusuf Hikmet (1947). Hindistan Tarihi, II. Cilt, TTK, Ankara, 1947
- Kırilen, Gürhan (2015). Çin'de Afyon Savaşları, Gece Kitaplığı, Nisan
- Erikson, Emily (2014). Between Monopoly and Free Trade, Princeton University Press, USA
- Drake, Nicholas (April 3-5, 2014). The Co-hong and the Company: The Emergence of Quasi-Governmental Institutions in Eighteenth Century Canton, National Conference On Undergraduate Research
- Morse, Hosea Ballou (Oct., 1910). The International Relations of the Chinese Empire; The Period of Conflict (1834-1860), Paragon Book Gallery, USA
- Rothblatt, Elias Magic Kahn (April, 2002). The Gentleman's Spreulation: Merchants, Opium and Birth of Capitalism in Asia, Wesleyan University

- Greenberg, Michael, (1951). British Trade and The Opening of China 1800-1842,Monthly Review Press, New York and London
- Foreign Languages Press, (1976). The Opium War, By The Compilation Group for The History of Modern China, First Edition
- Baktır, Mustafa (1988). “ Afyon ”, İslam Ansiklopedisi, Cilt; I, İstanbul
- A.Miron Jeffrey, Chris Feige (May,2005). The Opium Wars, Opium Legalization and Opium Consumption in China, Applied Economics Letters
- Twitchett Denis, Fairbank K.John, The Cambridge History of China, Volume 10, Late Ch'ing 1800-1911, Part I, Cambridge University Press, Cambridge
- Keay, John (2011). Çin Tarihi, Çev; Neşe Kars Tayanç-Dinç Tayanç, İnkılap Kitabevi, İstanbul
- Rockhill, William Woodville (Apr.1987), Diplomatic Missions to the Court of China: The Kotow Question I, The American Review, Vol.2, No. 3
- Pritchard, Earl H. (Feb., 1943). The Kotow in the Macartney to China in 1793, The Far Eastern Quarterly, Vol. 2, No. 2
- Dennis, The Treaty of Nanking, Milestones in Modern World History, Chelsea House, New York
- Tanilli, Server, (Kasım, 2007). Yüzyılların Gerçeği ve Mirası V, Alkım Yayınevi, 7. Baskı
- Huang Ray, (2005). Çin Tarihi Makro Tarihi Yaklaşımı, Çev; Atilla Sönmez, İstanbul Bilgi Ünivesitesi
- Sander, Oral, (1998). Siyasi Tarih İlkçağlar'dan 1918'e, İmge Kitabevi, 6.Baskı, Ankara
- Hsu, Immanuel C.Y., (1990). The Rise of Modern China, Fourth Edition, Oxford University Press, USA
- Danacıoğlu, Esra Tamur, (Bahar, 2006). Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19.Yüzyılda Çin Ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyonerlik Faaliyetleri, ÇTTAD, V/12
- Wolfram, Eberhard, (1947). Çin Tarihi, TTK, Ankara